

Оніпко Ю.Д. аспірант кафедри філософії .НПУ

Науковий керівник Г.Волинка.

РОЛЬ СУБ'ЄКТИВНИХ ЧИННИКІВ В ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВОГО ЗНАННЯ XVII СТОЛІТТЯ

Дана стаття присвячена дослідженню ролі суб'єктивних факторів в процесі становлення класичної науки XVII століття. Показано, що проблема суб'єктивної достовірності наукового знання посідає провідне місце у творчості Р. Декарта і Г. Лейбніца.

Починаючи з XVII століття західноєвропейська наука починає включати в себе не тільки окремі астрономічні, механічні, фізичні дані, але порівняно цілу, загальну наукову картину світу. Провідними науковими ідеями цього часу стають цілком об'єктивні ідеї нескінченності, однорідності та ізотропності простору, а також ідеї збереження речовини та її руху. В XVII столітті побудована на основі вказаних загальних принципів наукова картина світу набуває самостійного характеру. Умовою такої картини світу було поєднання геліоцентричної астрономії з земною механікою. В результаті цього поєднання виникло уявлення про закони механіки, які управляють всіма явищами природи. Саме в XVII столітті був закладений початок неперервного розвитку картини світу та накопичення достовірного наукового знання у її рамках.

Всі ці процеси відбувалися під гаслом прагнення до наукової об'єктивності, яке полягало у спробі оцінювати речі, явища та події на підставі їх точного вивчення через експеримент та спостереження, незалежно від власних пристрастей та упереджених суджень вченого. Проголошувалося, що зміст наукових положень має визначатися об'єктом, який досліджує вчений. Наприклад, знання про рух Землі навколо Сонця змістовно визначається об'єктами дослідження (взаємодією Землі й Сонця), а не суб'єктом який досліджує (вченим). Все це здається досить очевидним, але все ж таки є неповним. Наукова істина є знанням, а знання, у свою чергу, являє собою форму суб'єктивної діяльності, тобто належить суб'єктові, в даному випадку вченому. А тому наукове знання не може одночасно належати суб'єктові й бути при цьому від нього зовсім незалежним. Виходить, що будь-яка наукова істина є не тільки об'єктивною, а разом з тим ще й суб'єктивною, тобто залежить від суб'єкта, що пізнає. Дана думка була досить добре проаналізована у творчості визначних філософів, вчених та одних із засновників класичної західноєвропейської науки XVII століття – Р. Декарта та Г.

Лейбніца.

В філософській системі французького філософа та науковця Р. Декарта вперше за часів епохи Нового часу відбувається викладення новаторської теорії про те, що людське мислення безпосередньо пов'язане зі змістом об'єкта та демонструє в першу чергу реальність самого мислячого суб'єкта.

Французький мислитель одним з перших ставить акцент саме на людський розум і самосвідомість, покладаючи за основу філософського мислення принцип очевидності, або безпосередньої достовірності, який тотожний вимозі перевірки будь-якого знання за допомогою природного світла розуму.

Довгі сумніви в достовірності відчуттєвого світу та тодішнього наукового знання призвели філософа до зовсім незвичного стрибку думки, а саме до зміни самого поняття достовірності будь-якого, в тому числі і наукового знання. Декарт не знаходить у чуттєвості людини гарантії істинності знання, бо дані відчуттів можуть не відрізнятися від сновидінь. Людина як носій відчуттів не може бути впевнена в їх реальності та достовірності, не може знати, чи існує те, що вона бачить поза її свідомістю. В «Метафізичних розмислах» Декарт пише: «Та розваживши докладно, я пригадую, що подібні ілюзії нерідко обманювали мене і вві сні. Задумавшись над цим, я явно впевнююсь у відсутності переконливих ознак або досить певних знаків, завдяки яким можна чітко відмежувати неспання від сну, і це мене вражає; моє здивування таке, що я фактично здатен переконати себе, начебто я сплю» [2, С.23].

Але просуваючись в своїй науковій діяльності далі, французький філософ приходить до дуже важливого положення своєї системи, яке полягає в тому, що людина сумнівається та має сумніватися у всьому, окрім факту свого сумніву. Цей факт уявляється Декарту абсолютно чітким. Відповідно людське мислення володіє повною достовірністю, достовірністю факту самого мислення. Отже, достовірним автоматично стає і буття мислячого суб'єкта.

Після аналізу та дослідження більшості тодішніх наук, філософ приходить до висновку, що втіленням достовірної думки є математика. В одній із своїх численних переписок Декарт виклав наступну високу оцінку математичного знання: «Математика привчає нас до пізнання істини, оскільки в ній містяться точні міркування, які не зустрічаються ніде за її межами. А тому той, хто один раз привчить свій розум до математичних міркувань, зробить його також здатним до дослідження інших істин: адже спосіб міркування всюди один і той самий» [1, С.485]. Математичний метод є універсальним методом пізнання світу, за допомогою якого, як стверджує філософ, можливо достовірно пізнати навколишню дійсність. Хоча математичний метод і виявляється прихованим за різними числами та фігурами, але якщо звільнити математичне мислення від цих чисел та фігур і вивчити механіку його дії в чистому вигляді, ми могли б, вважає Декарт, одержати універсальний метод, що дозволяє відкривати істину в будь-якому предметі.

Але для того, щоб прийти до універсального математичного методу об'єктивного пізнання світу потрібно пройти через важливі суб'єктивні етапи. По-перше, наукове пізнання треба починати з достовірної інтуїції, з безпосередньої, не потребуючої логічного висновку, впевненості духа в своєму існуванні. А основою цієї достовірної інтуїції є твердження про безсумнівну наявність людського мислення, яке стає фундаментом для будь-якого знання. І лише після цього можливий перехід до дедуктивного методу пізнання, який зберігає вихідну суб'єктивну достовірність, через те, що використовує чіткі поняття інтелектуальної інтуїції. Таким чином, критерій

суб'єктивної достовірності існування людського мислення був прийнятий Декартом за вихідний і визначальний пункт наукового обґрунтування можливості достовірного знання.

Наукова система відомого німецького філософа Г. Лейбніца увібрала в себе певною мірою філософські та методологічні здобутки Р. Декарта у сфері розробки наукового знання новочасної епохи. У своїй філософській системі Лейбніц приділяв велику увагу питанням теорії пізнання, методології, логіки й загальної теорії науки. З початку своєї наукової діяльності філософ прийшов до думки про необхідність встановити чіткий порядок в людському пізнанні, для того щоб виключити з науки все помилкове й сумнівне, а те, що в ній є істинне направити на поліпшення людського життя. Подібно Декарту, німецький мислитель також закликав у науковому пізнанні не вірити сліпо будь-яким авторитетам, поки не будуть представлені докази, у доказах же не зупинятися доти, доки не будуть досягнуті самоочевидні принципи.

Аналізуючи критерії істинності наукового пізнання Декарта, Лейбніц викладає свою інтерпретацію даних критеріїв. Як було показано вище, критерієм істинності Декарт вважав ясність і чіткість ідей. Однак він, на думку Лейбніца, не вказав які ознаки чіткості й достовірності самого знання, і тому декартівські критерії самі мали потребу в критеріях. В своїй статті, яка має назву «Розмірковування про пізнання, істину та ідеї» Лейбніц пише наступне: «Не менш, як мені здається, зловживають у наш час відомим принципом: «Те, що я ясно й чітко сприймаю в предметі, те й істинно, тобто може бути про нього висловлено». Справді, часто людям, які розмірковують легковажно, здається ясным і чітким те, що є темним й неясним. Отже, ця аксіома марна, якщо при цьому не наведені критерії ясності і чіткості, які я вказав вище, і якщо не встановлена істинність ідей» [4, С.105]. Згідно Лейбніцу, чіткість і достовірність ідеї відносяться не до істинності, а до способу сприйняття предмета й у кращому випадку характеризують ступінь вірогідності цього сприйняття. Що ж стосується істинності, то її критерієм може слугувати або несуперечливість ідеї, або відповідність ідеї досвіду, або її виводимість за допомогою найсуворішої логічної дедукції з ідей, істинність яких вже встановлена.

Продовжуючи міркування над критеріями істинності наукового знання, Лейбніц задається питанням розрізнення понять сутності й існування предмета пізнання. Філософ стверджує, що сутність, або можливість, досягається у чітких поняттях розуму, існування, або дійсність, - у чітких відуттєвих сприйняттях. При цьому доказ існування предметів виявляється справою набагато складнішою, аніж досягнення їхньої сутності, у силу того, що суб'єктові, який пізнає, безпосередньо представлені не речі самі по собі, а їхні явища, тобто речі в суб'єктивній формі сприйняття. Але як дізнатися, що в цих предметах відповідає реальності, а що є оманливим? Відповідь Лейбніца наступна: суворого метафізичного критерію розрізнення предметів реальних від уявлених не існує, через те, що жодним аргументом не може бути доведена даність тіл і навіть даність інших суб'єктів не доводиться з абсолютною достовірністю, але критерії менш абсолютні й разом з тим цілком достатні для практичного життя все-таки існують. Ці останні Лейбніц і з'ясовує, спочатку виходячи з розгляду якостей будь-якого явища, взятого окремо, у цьому випадку ознаками реальності виявляються «яскравість», «багатогранність», «внутрішня узгодженість» предмета, а потім виходячи з того, відповідає або не відповідає дане явище іншим явищам, і тоді як ознаки реального виступають узгодженість предмета з попередніми й наступними сприйняттями суб'єкта, узгодженість його з усім ходом життя цього суб'єкта й з предметами інших людей.

Але одним з найдостовірніших критеріїв істинного пізнання предметів Лейбніц вважає знання, яке отримується за допомогою інтуїції. Насамперед до висновку про існування предметів нас приводить перша проста інтуїція, або сприйняття власного мислення, - декартівське «*Cogito ergo sum*». Але, як вважає Лейбніц, Декарт був не правий, стверджуючи, що з «*cogito*» (я мислю) випливає лише один висновок про існування мислячого суб'єкта (*sum*). З такою ж очевидністю й первинністю з «*cogito*» випливає і те, що я мислю «різноманіття» (*varia*), тобто. що моє мислення предметне й спрямоване на безліч різних феноменів, які існують в моєму розумі. В своєму есе «Про спосіб розрізнення явищ реальних від уявлюваних» Декарт пише: «Перше ж, про що я роблю висновок як про існуюче, не прибігаючи до доказів, на основі простого сприйняття або досвіду, які я усвідомлюю всередині себе, - це, по-перше, я сам, мислю різноманітне (*varia*); по-друге, самі різноманітні феномени, тобто явища, які існують у моєму розумі» [3, С.110]. Таким чином, введений Декартом суб'єктивний критерій істинності предметів та їх пізнання знайшов своє втілення також і в філософській системі Лейбніца, але у нього вже отримав більш ґрунтовне доопрацювання.

Підсумовуючи, зазначимо, що об'єктивний й суб'єктивний компонент наукового пізнання утворюють не дві різні наукові істини, а одна єдина істина, що володіє двома протилежними характеристиками, які злиті воедино в будь-якому знанні, у тому числі й у наукових теоріях. Суб'єктивність істини не означає її перекрученість, деформованість, довільність й т.д. Ця характеристика вказує лише на те, що системою відліку в науковому пізнанні є людина з її специфічними й унікальними особливостями, що й було встановлено ще в XVII столітті.

Література

1. Декарт Р. Беседа с Бурманом // Декарт Р. Сочинения в 2 т.: Т. 2. — М.: Мысль, 1994. — 633 с. — С. 447-489.
2. Декарт Р. Метафізичні розмисли. — К.: Юніверс, 2003. — 304 с.
3. Лейбниц Г. В. О способе отличения явлений реальных от воображаемых // Лейбниц Г.В. Сочинения в четырех томах: Т. 3. — М.: Мысль, 1984.- 734 с. — С. 110-115.
4. Лейбниц Г.В. Размышления о познании, истине и идеях // Лейбниц Г.В. Сочинения в четырех томах: Т. 3. — М.: Мысль, 1984.- 734 с. — С. 101-108.